
М.А.Якименко

**ПОЛТАВСЬКЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ТОВАРИСТВО:
ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ
ДІЯЛЬНОСТІ (1865-1917 РОКИ)**

У статті проаналізовано діяльність Полтавського сільськогосподарського товариства, заснованого у 1865 році групою великих землевласників з метою модернізації виробництва і збуту продукції рослинництва й тваринництва. Встановлено зміст різнопланової роботи товариства з розповсюдження передових методів господарювання на основі нових способів обробітку ґрунту, сортів злаків та крацих порід сільськогосподарських тварин.

Ключові слова: модернізація виробництва, нові способи обробітку ґрунту, передові методи господарювання, сільськогосподарське товариство.

Аграрний сектор економіки України на різних етапах його розвитку завжди викликав інтерес як теоретиків, так і практиків, адже відома теза: «Хліб усьому голова» — не просто популярне гасло, а життєво важлива для мільйонів людей істина. Звідси — постійний пошук шляхів удосконалення засобів виробництва і його організації. Саме таким прикладом в історії

нашого краю були сільськогосподарські товариства. В останні десятиріччя вітчизняні дослідники досягли значних успіхів у вивченні процесу зародження, основних етапів діяльності та значення для народного господарства вищезгаданих кооперативних об'єднань. Найґрунтовніше історію сільськогосподарських товариств дослідив А.О.Пантелеймоненко, який у 1994 році захистив з цього питання кандидатську дисертацію [1]. Належну увагу сільськогосподарським товариствам приділено й у монографічних працях цього автора [2; 3]. Аспекти, пов'язані з науково-дослідною діяльністю сільськогосподарських товариств Полтавщини кінця XIX — початку XX століть вивчали О.В.Сайко, Н.П.Коваленко [4; 5], Н.Г.Чайка [6] та інші автори. Проте Полтавське сільськогосподарське товариство як певна організаційна структура, що вела багатопрофільну роботу з модернізації аграрного сектора економіки краю, ще не було предметом окремого дослідження, хоча на це, безсумнівно, заслуговує. Воно було першим на теренах колишньої Російської імперії кооперативом такого типу, відігравши виняткову роль у заснуванні всесвітньо відомого Полтавського дослідного поля, на якому вдосконалювала свою фахову підготовку ціла плеяда вітчизняних учених, серед яких був і засновник радянської генетики М.І.Вавилов.

Метою статті є з'ясування соціально-економічних передумов створення Полтавського сільськогосподарського товариства, його організаційної структури та основних напрямів діяльності протягом другої половини XIX — початку XX століть.

Скасування кріпосного права у 1861 році та інші реформи аграрного сектора економіки Лівобережної України створили відповідні передумови для пристосування господарств привілейованих і непривілейованих станів до нових умов господарювання, котрі передбачали гостру конкурентну боротьбу за ринки товарів і послуг як на самій Полтавщині, так і далеко за її межами. Наш край у перші пореформені десятиліття мав значну територію (43 685,0 тис. км²), на якій мешкало 1,9 млн. осіб. З цієї кількості до числа привілейованих станів належало (згідно з даними 1863 року) лише 13 826 осіб, тоді як селян статистики нарахували 1 688 488 осіб. Усі інші належали до міщан та деяких інших станів [7, с. 41]. Незважаючи на те, що питома вага привілейованих станів не перевищувала й одного відсотка, у 1877 році їм належало більше від половини (50,2%) кращих у сільськогосподарському відношенні земельних угідь. [8, с. 11].

Ще однією проблемою, яка наклала свій відбиток на все наступне 50-річчя, було надзвичайно велике подрібнення землеволодіння як привілейованих, так і непривілейованих станів. Серед колишніх поміщицьких селян у результаті реформи 1861 року з усіх 301 397 осіб понад 4 десятини на особу чоловічої статі одержало лише 8 214 селян, тобто 2,7%. Що ж до колишніх державних селян, до числа котрих тогочасна офіційна статистика зараховувала і таку категорію, як козацтво, то наділи понад 4 десятини на душу в ході оформлення так званих власницьких записів мало 68 347 з 466 326 осіб чоловічої статі, або 14,6%. [9, с. 61]. Зовсім іншу картину маємо у середовищі привілейованих станів, де на кожну особу припадало у середньому 147,1 десятини сільськогосподарських угідь. Окремі землевласники мали латифундії, загальна площа яких перевищувала 50 тис. десятин [10, с. 352].

Помісне дворянство, котре становило левову частку привілейованих станів у сфері сільськогосподарського виробництва, після скасування кріпосного права зустріло серйозні труднощі як у виробництві, так і в

реалізації продукції рослинництва й тваринництва. Пошук найоптимальніших шляхів розв'язання відповідних проблем привів їх до усвідомлення необхідності використання зарубіжного досвіду колективного способу подолання труднощів, що неминуче створює конкурентна боротьба безпосередніх товаровиробників за ринки збуту. Мова йшла насамперед про кооперативні форми об'єднання, яким і стало у 1865 році Полтавське сільськогосподарське товариство. Його утворили великі землевласники з ініціативи князів Лева та Сергія Кочубеїв. Останній став першим президентом цього товариства. Секретарем було обрано Ф.І.Гайдука, вихідця з Чехії, де вже був досвід функціонування подібних кооперативних об'єднань. Статут товариства було затверджено міністром внутрішніх справ, а потім і царем 21 травня 1865 року. Перше засідання відбулося 21 травня 1865 року в будинку Дворянського зібрання (тепер кінотеатр імені І.П.Котляревського), на яке з'явилися: 7 почесних членів; 7 — членів-кореспондентів; 4 члени-співробітники; 117 дійсних членів.

З метою підняття авторитету товариства при розв'язанні повсякденних проблем, до складу почесних членів було запрошено велику княгиню Олену Павлівну Романову, міністра внутрішніх справ П.А.Валуєва, міністра державних маєтностей А.А.Зеленого, Головноуправляючого державним конярством Р.Е.Гринвальда, граф-маршала А.А.Абазу, таємного радника А.П.Волкова, полтавського губернатора А.А.Мартінова та керівника межового корпусу губернії І.М.Гедена. Серед членів товариства було немало інших людей, прізвища яких говорять самі за себе: Л.М.Старицький, О.О.Остроградський, К.П.Башкирцев, Г.П.Галаган [11, с. 19]. Проте у 1868 році досвідчений кооператор Ф.І.Гайдук з особистих причин (через сарказм і глум дворянства) припинив роботу в товаристві, в Лев Кочубей виїхав на лікування за кордон. Через рік товариство практично припинило свою громадську діяльність [12, с. 29].

Відновлення роботи відбулося лише через десять років у зв'язку з появою перших ознак чергової кризи сільськогосподарського виробництва, яка в Російській імперії тривала майже два десятиліття, до кінця XIX століття [13]. На початкових етапах своєї діяльності чисельність цього товариства, котре очолював обраний на загальних зборах президент, не перевищувала сотню. З ініціативи місцевих подвижників кооперативної справи, починаючи з 80-их років XIX століття, подібні товариства виникають в окремих населених пунктах Полтавської губернії. Через обмежену географію своєї діяльності місцеві сільськогосподарські товариства дістали назву «малорайонні сільськогосподарські товариства». Станом на 1916 рік на Полтавщині функціонувало 10 великих товариств, які в сучасній літературі мають назву «асоціації» [3, с. 91], та 300 дрібних малорайонних [12, с. 6]. Як великі, так і дрібні сільськогосподарські товариства мали схожу організаційну структуру.

Окрім керівних органів — президента, віце-президента і секретаря, у товариствах були «дійсні члени» й «члени-кореспонденти», основною функцією яких була підготовка статей, доповідей і заміток на сторінках тих чи інших видань відповідно до головних завдань товариства — пропаганди передового досвіду організації всього комплексу сільськогосподарського виробництва. Отже, видавнича діяльність стала першим і чи ненайголовнішим напрямом роботи товариства. До числа перших видань вищезгаданого типу належали так звані «Сільськогосподарські збірники», перший з котрих з'явився у 1867 році за редакцією Ф.Гайдука [14].

Планувалося оголосити передплату на цей журнал, який було вирішено видавати шість разів на рік окремими книжками, загальним обсягом не менше

від десяти друкованих аркушів. Усього передплатники одержали шість номерів, після чого друк цього журналу було припинено. Лише через три десятиліття разом з активізацією функціонування Полтавського сільськогосподарського товариства періодичне видання за назвою «Хуторянин» у 1896 році знову побачило світ. Це було щотижневий видання, на сторінках якого щочетверга широко висвітлювалися ті проблеми, що безпосередньо стосувалися виробництва і збуту сільськогосподарської продукції. Річна передплата коштувала порівняно не багато — 2 крб., тоді як згадане раніше подібне видання — 4 крб. «Хуторянин» було допущено як корисні видання у безкоштовні народні бібліотеки-читальні та бібліотеки сільськогосподарських навчальних закладів, серед котрих була й заснована у 1895 році Полтавська школа садівництва і городництва — попередник Полтавської аграрної академії. Для прикладу наведемо зміст журналу за 1900 рік №6: 1. Головня В. *Причини незадовільного стану нашого свинарства*. 2. Трипільський Р. *Знову про потреби нашого плодоовочевництва*. 3. Ш.А. *Деякі слова з питань про осушення боліт в районі с. Горошине*. 4. Зіньків Г. *Діяльність сільськогосподарських товариств*. 5. Хроніка. *Земська хроніка. Питання і відповіді. Книги, що їх одержала редакція. Стан погоди. Торгові вісті. Поштовий ящик. Суміш. Поправка. Оголошення* [15]. Окрім, власне, журналу, Полтавське сільськогосподарське товариство у 1909 році організувало видання так званого «Календаря», який являв собою збірник кращих з практичної точки зору статей фахівців відповідного профілю на сільськогосподарську тематику. Так, перший збірник сільськогосподарських статей мав такий зміст: у рубриці «Як підвищити врожай хлібів у південноруських (українських. — М.Я.) господарствах» було опубліковано дев'ять статей, котрі стосувалися таких проблем, як «оранка», «пар», «гній», «мінеральні добрива», «способи посіву», «густота посіву», «очистка насіння». Наступна рубрика мала назву «Як поліпшити кількість кормів у південноруських (українських. — М.Я.) господарствах». У цьому розділі було опубліковано три статті, що стосувалися питань, пов'язаних з вирощуванням багаторічних трав, однорічних рослин та збереження кормів.

Остання, третя група статей, яких було шістнадцять, стосувалися найрізноманітніших проблем на економічну та суспільно-політичну тематику: податкова система, переселенська політика, робота Державної Думи тощо [16].

Останній, восьмий номер, «Календаря» було опубліковано у 1916 році [17]. Суттєве підвищення на початку ХХ століття попиту на м'ясо та м'ясопродукти примушувало товаровиробників більше уваги приділяти розвитку тваринницької галузі, підвищенню її ефективності й відповідно конкурентоздатності. З урахуванням цього Полтавське сільськогосподарське товариство у 1909 році організувало видання спеціалізованого журналу за назвою «Вестник южнорусского животноводства», який виходив тричі на місяць. Журнал мав шістнадцять рубрик, що охоплювали широке коло проблем, прямо чи побічно пов'язаних з виробництвом і збутом продукції тваринництва [28]. Редакція залучала для співробітництва відомих свого часу фахівців зооінженерії, таких, як професор Казанського зооветеринарного інституту І.Попов та професор Харківського зооветеринарного інституту П.Кулешов, а також місцевих зоотехніків В.Дем'янка та О.Бондаренка. Важливим джерелом інформації про діяльність Полтавського сільськогосподарського товариства є всі підстави вважати так звані «Журнали», які були неперіодичними виданнями. В окремі роки публікувалося по кілька таких книжок. Перше видання «Журналів...» з'явилося у 1868 році. Разом з припиненням діяльності товариства не

публікувалися і його журнали. У 1879 році, коли функціонування товариства поновилося, вищезгадані «Журнали...» знову побачили світ [18]. На їхніх сторінках ішлося не лише про формальну сторону справи, як-от: протоколи засідань товариства, інформація про ту чи іншу подію, яка вже відбулася в губернії або мала бути, різноманітні оголошення чи розпорядження місцевої державної адміністрації стосовно тих чи інших питань, пов'язаних із сільським господарством краю. В окремих випусках «Журналів...» було опубліковано серйозні наукові дослідження відомих фахівців народознавства загалом і агрономічної чи зооветеринарної науки зокрема. Так, в одному з видань за 1901 рік свою працю опублікував Віктор Василенко — економіст та етнограф, який тривалий час працював статистиком Полтавського губернського земства [20].

Сільськогосподарські товариства, включаючи й Полтавське, одним з практичних завдань своєї роботи вважало організацію сільськогосподарських виставок, метою яких була демонстрація кращих зразків продукції рослинництва і тваринництва, а також новітніх машин та механізмів. Першу таку виставку товариство організувало у 1879 році у Полтаві. Пізніше подібні акції були організовані у Кременчуці (1881), Чутовому (1882), Зінькові (1886) та ряді інших міст [21, с. 20]. Особливо широкого розмаху виставкова діяльність Полтавського сільськогосподарського товариства розгорнулася у роки столипінської аграрної реформи, коли питанням модернізації рослинництва і тваринництва з відомих причин більше уваги стали надавати центральні органи влади. Досить показовою у цьому відношенні була виставка, яка відбулася у Полтаві у період з 5 по 20 вересня 1909 року. Місцем виставки була Сінна площа (сучасна територія обласних державних установ). Організатори підготували відповідне «Положення про виставку», згідно з яким передбачалося мати 10 відділень, а саме: землеробство, садівництво, лісне господарство, вівчарство, свинарство, бджільництво, шовківництво, рибальство, птахівництво та собаківництво. Окрім цих відділів, були ще такі, як машинний, кустарний, технічний, науковий, пожежно-страховий, та група, за загальною назвою «Домоводство». З метою компенсації організаційних витрат товариство встановило плату за ті чи інші експонати: від 50 коп. до 2 крб. за голову. Найкращі зразки могли розраховувати на отримання нагороди — золоту або срібну медаль, похвальний лист чи грошову премію [22, с. 23]. Усього товариством було організовано 23 ярмаркових виставки [18, с. 24].

Іншими практичними заходами товариства була організація дослідних полів, серед яких авангардні позиції тривалий час належали Полтавському дослідному полю (тепер — Полтавська сільськогосподарська станція імені М.І.Вавилова), початок функціонування якого належить до 1884 року. Спочатку, в 1882 році, ідея «Дослідного поля» Міністерством державних маєтностей не була підтримана. Проте за наполяганням губернського земства, яке брало на себе часткове фінансове забезпечення його функціонування, необхідний дозвіл, урешті-решт, було одержано. Вищезгадана науково-дослідна установа періодично публікувала результати своїх робіт, а щорічно — грошові звіти. Досліди проводилися в основному в галузі рослинництва, проте не залишалось осторонь і тваринництво. Відразу ж після розв'язання всіх організаційних проблем товариство звернулося до керівництва Департаменту землеробства Міністерства державних маєтностей з проханням направити в губернію фахівців з відгодівлі свиней, котру й було організовано при Полтавському дослідному полі [23]. На утримання персоналу та проведення відповідних дослідів потрібні були значні кошти. У

1904 році, наприклад, бюджет поля Полтавського сільськогосподарського товариства становив 61 051 крб., із яких на потреби Поля було витрачено 8 650 крб. Основну частину витрат брало на себе земство, котре того ж року виділило для потреб Поля 4 801 крб. Ще 4 400 крб. надійшло від Міністерства землеробства [24, с. 12]. При сприянні товариства дослідні поля були відкриті й у низці повітів Полтавщини. Окремі поля, на котрих вирощування відповідних злаків здійснювалося на основі наукових рекомендацій земських і державних агрономів, давали такі результати, про які місцеві господарі з їх архаїчними уявленнями про землеробство могли лише мріяти. Так, на показовому полі Решетилівського сільськогосподарського товариства, біля хутора М'якеньківки, врожай у 1907 році дав 160 пудів з десятини, тоді як у місцевого населення — у середньому 39; ячменю відповідно: 133 і 37 пудів; вівса — 88 пудів і 25 пудів; ярої пшениці — 55 пудів і 29 пудів [25, с.9].

Значну роль полтавське товариство відіграло й у справі поліпшення якості місцевих сільськогосподарських тварин. Разом із місцевими повітовими земствами товариство організувало 21 племінний пункт бугаїв симентальської породи. Популярними були також так звана «швицька» порода та традиційна у місцевого населення сіро-українська. Якщо говорити про свинарство, то у цій галузі найпопулярнішими були плідники йоркширської породи. Багато товариств мали також племінну птицю — курей, гусей і качок [26, с. 140, 147, 163]. Значну користь тваринництву Полтавщини дали експедиції до Бухари, що їх час від часу організовувало Полтавське сільськогосподарське товариство для закупівлі овець каракульської породи. У 1910 році, наприклад, була організована восьма за останні 25 років експедиція, в ході якої було закуплено 200 баранів, 200 овець та 100 ягнят [27, с. 524].

Підбиваючи загальні *підсумки* вищесказаного, є всі підстави говорити про те, що організація й діяльність Полтавського сільськогосподарського товариства була зумовлена насамперед нагальними потребами ринкової трансформації аграрного сектора Полтавщини, як і всієї тогочасної країни загалом. Засноване прогресивною частиною великих землевласників товариство розповсюдило свою діяльність на всю губернію та таким чином позитивно вплинуло на всіх товаровиробників краю, включаючи і дрібні селянсько-козацькі господарства. Практично вся багатопрофільна діяльність членів Полтавського сільськогосподарського товариства тією чи іншою мірою сприяла модернізації як рослинництва, так і тваринництва. В сучасних умовах функціонування аграрного сектора економіки краю заслуговує на увагу така діяльність товариства, як сільськогосподарські виставки, котрі, очевидно, доцільно було б відновити й сьогодні. З точки зору *подальшого* дослідження сформульованої проблеми доцільно, на думку автора цієї праці, здійснити порівняльний аналіз діяльності Полтавського сільськогосподарського товариства з аналогічними громадськими організаціями інших губерній України, а також близького та далекого зарубіжжя.

Примітки

1. Пантелеймоненко А.О. Сільськогосподарські товариства України: зародження, основні напрямки діяльності і значення (друга половина XIX — початку XX ст.) / А.О.Пантелеймоненко: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.01.04 — економічна історія та історія економічної думки. — Полтава, 2004. — 20 с.
2. Пантелеймоненко А.О. Українська сільськогосподарська кооперація. Досвід минулого / А.О.Пантелеймоненко. — Полтава: ПДСГІ, 2001. — 49 с.

3. Пантелеймоненко А.О. Становлення кооперацій в українському селі: історико-економічні аспекти / А.О.Пантелеймоненко: Монографія. — Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2006. — 227 с.
4. Коваленко Н.П. Організація сільськогосподарської дослідної справи на Полтавщині після скасування кріпосного права / Н.П.Коваленко, О.В.Сайко // 36. наук. праць Ін-ту землеробства УААН. — К., 1998. — Вип. 1. — С. 221-225.
5. Сайко О.В. Заснування мережі дослідних полів на Полтавщині (кінець XIX — початок XX століття) / О.В.Сайко, Н.П.Коваленко // Матер. міжнародної наук.-практ. конф. «Землеробство XXI століття — проблеми та шляхи вирішення». — Чабани, 1999. — С. 85-86.
6. Чайка Н.Г. Утворення та основні функції науково-просвітницьких сільськогосподарських товариств в Україні в XIX — на початку XX століття / Н.Г.Чайка // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2004. — №2. — С. 84-88.
7. Статистический временник Российской империи. — СПб.: Изд-во ЦСК МВД, 1866. — 159 с.
8. Статистика землевладения 1905 г. Свод данных по 50-ти губерниям Европейской России. — СПб.: Изд-во ЦСК МВД, 1907. — 199 с.
9. Статистический временник Российской империи: Серия 3. — Вып. 10. — СПб.: Изд-во ЦСК МВД 1886. — 264 с.
10. Анфимов А.М. Карловское имение Мекленбург-Стрелицких в конце XIX — начале XX вв. / А.М.Анфимов // Материалы по истории сельского хозяйства и крестьянства СССР. Сборник V. — Изд-во АН СССР, 1962. — С. 348-376.
11. Сосновский М. Полтавское сельскохозяйственное общество. 1865-1895. Изд-во Полт. сельхоз. общ-ва / М.Сосновский, С.Велецкий. — Полтава, 1898. — 305 с.
12. Пятидесятилетие Полтавского общества сельского хозяйства (29 сентября 1865 г. — 29 сентября 1915 г.). — Полтава: Тип. печатного дела, 1915. — 34 с.
13. Егизарова Н.А. Аграрный кризис конца XIX века в России / Н.А.Егизарова. — М.: Изд-во АН СССР, 1959. — 192 с.
14. Сельскохозяйственный сборник. Земледельческий журнал, издаваемый Полтавским сельскохозяйственным обществом под редакцией Ф.Гайдука. — Вып. 1. — Полтава, 1867. — 36, 21, 55 с.
15. Хуторянин. Еженедельное издание, посвященное интересам местного сельского хозяйства, промышленности и торговли. Орган Полтавского общества сельского хозяйства. — 1900. — №6.
16. Первый сборник сельскохозяйственных статей (Календарь «Хуторянина» на 1909 год.). — Полтава: Электрич. типогр. Д.Н.Подземского, 1913. — 181 с.
17. Календарь «Хуторянин». Год издания 8-ой (Восьмой сборник сельскохозяйственных статей). — Полтава: Электрич. типогр. Д.Н.Подземского, 1916. — 172 с.
18. Вестник южно-русского животноводства. Иллюстрированный научно-популярный журнал. — 1909. — №12. — С. 297-326.
19. Журнал Полтавского сельскохозяйственного общества, с 5 июня по 5 ноября 1879 года. — Полтава: Тип. губерн. правления, 1880. — 96 с.
20. Василенко В. Земледелие по украинским народным воззрениям (Очерк, посвящается памяти А.Ф.Кистяковского) / В.Василенко // Журналы

- Полтавского общества сельского хозяйства. 1901 год. — Выпуск 1-й. Январь-июнь. — Полтава: Типолитограф. М.Л.Старожицкого, 1902. — С.39-59.
21. Журналы Полтавского сельскохозяйственного общества. 1890 год. Выпуск 5-й. — Полтава: Типограф. Л.Фришбурга, 1890. — 54, 30 с.
 22. Полтавская сельскохозяйственная выставка, устраиваемая Полтавским сельскохозяйственным обществом с 5-го по 20-е сентября 1909 года. Положения о выставке и программа. — Полтава: Электрич. типограф. Г.И.Маркевича, 1909. — 55 с.
 23. Пятидесятилетие Полтавского общества сельского хозяйства (29 января 1865 года — 29 сентября 1915 года.). — Полтава, 1915. — 34 с.
 24. Денежный отчет Полтавского общества сельского хозяйства и опытного поля за 1904 г. — Полтава: Тип. И.А.Дохмана, 1905. — 63 с.
 25. Показательное поле Решетилковского сельскохозяйственного общества в хут. Мякеньковке Решетилковской волости. — Полтава: Электрич. типограф. Ф.Шиндлера, 1909. — 10 с.
 26. Зенченко Т.В. Малорайонные сельскохозяйственные общества Полтавской губернии / Т.В.Зенченко. — Полтава: Журн. «Хуторянин», 1914. — 120 с.
 27. Мезенцов В. Приобретение племенных животных каракульской породы / В.Мезенцов // Хуторянин. — 1912. — №19. — С. 523-525.

Н.А.Якименко

**Полтавское сельскохозяйственное общество:
организационная структура и основные направления
деятельности (1865-1917 годы)**

В статье проанализирована деятельность Полтавского сельскохозяйственного общества, основанного в 1865 году группой крупных землевладельцев с целью модернизации производства и сбыта продукции растениеводства и животноводства. Установлено содержание разноплановой работы общества по распространению передовых методов хозяйствования на основе новых способов обработки почвы, сортов злаков и лучших пород сельскохозяйственных животных.

Ключевые слова: модернизация производства, новые способы обработки почвы, передовые методы хозяйствования, сельскохозяйственное общество.

М.А.Yakimenko

**Poltava Agricultural Society – Organizational Structure and
Principal Areas of Activity**

The article deals with the analyses of the activity of the Poltava agricultural society founded in 1865 by a group of big landlords with the aim to modernize crop and cattle production and market.

The essence of the diverse activity of the society as to the dissemination of the progressive ways of management growing and cattle breeding. It is determined matter of multifarious work in this company according the spreading modern methods of management based on the new ways of tillage, kinds of cereals and the best breed of agricultural animals.

Key words: modernization of production, new ways of tillage, advanced ways of management, agricultural society.

Надійшла до редакції 24 лютого 2009 року

